

ОХРИДСКИОТ РАМКОВЕН ДОГОВОР НАСПРОТИ ТИРАНА ПЛАТФОРМА

Доц. д-р **Дејан Маролов**

Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Република Македонија
dejan.marolov@ugd.edu.mk

Вонр. проф. д-р **Страшко Стојановски**

Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Република Македонија
srasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Апстракт

Охридскиот Рамковен Договор беше потпишан на 13 Август 2001 година. Овој договор беше производ и одговор на вооружениот конфликт во Република Македонија помеѓу македонските безбедносни сили и парамилитантната Албанска Национално-Ослободителна Армија (ОНА). Договорот беше преговаран и потпишан од лидерите на четирите најголеми политички партии во Републиката Македонија, претседателот на РМ, како и од специјалните претставници на САД и ЕУ. Заради претходново овој договор може да се третира и како мировен договор гарантиран од претставници на меѓународната заедница. Овој труд има за цел да ја анализира суштината на Охридскиот договор, неговата имплементација и промените кои тој ги наметна при поделбата на моќта, ревизијата на одредени закони, како и донесувањето на нови закони. Секако мора да се напомене дека истиот договор беше и основа за промена на македонскиот Устав. Охридскиот Рамковен Договор несомнено е контроверзен, потпишан во околности на секојдневно насилство и силен меѓународен притисок. Дебатите за неговата улога продолжуваат и денес, а особено по објавувањето на барањата на партиите на етничките Албанци по парламентарните избори од 2016 год. Токму затоа се чини неминова потребата од компаративна анализа помеѓу Охридскиот Договор со таканаречената „Тиранска платформа“ на партиите на етничките Албанци.

Клучни зборови: *охридски рамковен договор, уставни измени, меѓународна заедница, тиранска платформа.*

OHRID FRAMEWORK AGREEMENT VERSUS TIRANA PLATFORM

Assistant professor **Dejan Marolov**
University „Goce Delchev “Stip, Macedonia
dejan.marolov@ugd.edu.mk

Associate professor **Strasko Stojanovski**
University „Goce Delchev “Stip, Macedonia
strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Abstract

The Ohrid Framework Agreement was signed on 13 August 2001. This agreement was product and in response to the armed conflict in Macedonia between Macedonian security forces and paramilitant Albanian National Liberation Army (UCK). The agreement was negotiated and signed by the leaders of the four main political parties in the Republic of Macedonia, the President of the Republic, as well as special representatives of the US and EU. Because of this, the contract is a kind of a peace agreement guaranteed by the international community. This paper aims to analyze the essence of the Ohrid Agreement, its implementation and the changes it imposed on the separation of powers, the revision of certain laws and enactment of new laws. Of course it must be also noted that this agreement was base for changes of the Macedonian Constitution. Ohrid Framework Agreement is undoubtedly controversial, signed under circumstances of daily violence and strong international pressure. The debate about its role continues today and especially after the demands of the ethnic Albanian parties after the parliamentary elections of 2016. Therefore, a comparative analysis between the Ohrid Agreement and so called “Tirana platform ” seems to be necessary.

Keywords: Ohrid Framework Agreement, constitutional changes, international community, Tirana platform.

1. Вовед

Во овој труд се прави анализа на точките наведени во Охридскиот Рамковен Договор кои подоцна станаа дел од Уставот на Република Македонија. Оваа анализа се прави со цел да се согледаат и сфатат решенијата во Договорот согласно ситуацијата во која беа донесени како и да се оцени нивната реална примена во годините по потпишувањето на Охридскиот Рамковен Договор. На база на претходново се анализира и таканаречената Тиранска платформа која доаѓа 16 години по Охридскиот Рамковен Договор како платформа на партиите на етничките Албанци во Република Македонија. По пат на комаративна анализа на двата документа треба да се утврди дали платформата е во согласност со Охридскиот Рамковен Договор, односно со Уставот на РМ и дали ја пречекорува нивната рамка. Од овој аспект се анализираат и определени решенија кои се понудени во платформата, а ги нема во Охридскиот Рамковен Договор. Се прави генерална анализа и компарација и на двата документи но особено внимание се посветува на службената употреба на јазиците. Преку претходново се надеваме да ги утврдиме следниве тези. Прво, Двата документ имаат сосема различна правна природа заради начинот на кој се донесени и второ Тиранската Платформа излегува од рамките на Договорот од Охрид.

2. Определување на основните поими

Охридскиот Рамковен Договор (ОРД) беше потпишан на 13 август 2001 година. Потпишувањето на овој договор беше одговор на вооружениот конфликт што се случи во Република Македонија истата година, меѓу македонските безбедносни сили и паравоената албанска ОНА (Ослободителна национална армија). Иако официјално беше потпишан во Скопје, договорот беше наречен Охридски бидејќи на потпишувањето му претходеа низа преговори, од кои повеќето се одржаа во градот Охрид во близина на албанската граница. Потписници на ОРД беа лидерите на четирите најголеми политички партии во Република Македонија (двете најголеми партии на етничките Македонци и двете најголеми партии на етничките Албанци), Претседателот на Република Македонија и по еден специјален претставник на САД и на ЕУ. Затоа овој договор претставува и мировен договор загарантиран од меѓународната заедница. ОРД претставуваше основа за нов систем за поделба на моќта во општеството и внатрешно реструктуирање на Македонија, главно преку уставни измени, донесување на нови и ревидирање на старите закони.

Од друга страна, пак, Тиранската платформа е наречена така зошто истата е договорена и/или потпишана во Тирана, Република Албанија¹. Треба

¹ Сè уште е спорно каде навистина е потпишана Тиранската платформа. Според определени извори таа е потпишана во Тирана (види Јаневски З., *Кога Христос се роди, воскресна Тиранската платформа: Што содржи таа, кој, кога и каде ја*

да се напомене дека курзираат и други називи за неа како Платформа, Нова платформа, Национална платформа, Платформа на Албанците, С'албанска платформа, Платформа од Тирана². Тиранската платформа беше потпишана од најголемата партија на етничките Албанци во Македонија, Демократската Унија за Интеграција (ДУИ), од втората најголема партија БЕСА и од коалицијата на повеќе етнички албански партии наречена Алијанса за Албанците, а под менторство на Премиерот на Република Албанија Еди Рама³. Во Платформата беа наведени условите за учество на албанските политички партии во идната или идните влади, а беше објавена на православниот празник Божиќ, на во најмала рака несреќно избран датум со можност да го иритира мнозинското православно македонско население⁴.

Охридскиот рамковен договор содржи десет точки и три анекси. Точка еден има наслов *Основни принципи*, а се состои од пет потточки; точка два е насловена како *Престанок на непријателствата*, се состои само од една потточка; точка три има наслов *Развој на децентрализирана влада*, се состои од три потточки; точка четири - *Недискриминација и правична застапеност*, се состои од три потточки; точка пет - *Специјални парламентарни процедури*, се состои од две потточки; точка шест - *Образование и употреба на јазици*, има дури осум потточки; точка седум - *Изразување на идентитетот*, опфаќа само една под-точка; точка осум - *Имплементација*, се состои од три потточки; точка девет е насловена како *Анекси* и ги содржи анексите А, Б и Ц, кои се сметаат за составен дел од договорот. Анекс А носи наслов *Уставни амандмани*; Анекс Б - *Законодавни измени* и Анекс В - *Имплементација и мерки за градење*

nomniushaa?, sitel.com.mk, <http://sitel.com.mk/koga-hristos-se-rod-i-voskresna-tiranskata-platforma-shto-sodrzhi-taa-koj-koga-i-kade-ja-potpishaa>, пристапено на 01.07.2017), а според други е потпишана во Скопје (види Десподов, Е., *ДУИ: Албанската платформа е Скопска, БЕСА: Платформата е договорена во Тирана*, <http://tvnova.mk/vesti/makedonija/dui-albanskata-platforma-e-skopska-besa-platformata-e-dogovorena-vo-tirana/>, пристапено на 01.07.2017).

² Михајловски, Г., Како „платформата“ еволуираше во „тиранска платформа“ откако вмро ги изгуби шансите за влада, <http://sdk.mk/index.php/neraskazhani-prikazni/kako-platformata-evoluirashe-vo-tiranska-platforma-otkako-vmro-gi-izgubi-shansite-za-vlada/>, пристапено на 02.07.2017

³ Михајловски, Г., *Дуи, Беса и Алијанса за Албанците ја објавија Платформата за Влада, на потег се Груевски и Заев*, <http://sdk.mk/index.php/makedonija/dui-besa-alijansa-za-albantsite-ja-objavija-platformata-za-vlada-na-poteg-se-gruevski-zaev/>, пристапено на 02.07.2017

⁴ Јаневски З., *Кога Христос се роди, воскресна Тиранската платформа: Што содржи таа, кој, кога и каде ја потпишаа?* <http://sitel.com.mk/koga-hristos-se-rod-i-voskresna-tiranskata-platforma-shto-sodrzhi-taa-koj-koga-i-kade-ja-potpishaa>, пристапено на 01.07.2017

доверба. Последната точка, точка десет ги содржи завршните одредби од договорот⁵.

Тиранската платформа е составена од седум главни точки кои се однесуваат на барања за целосна јазична еднаквост (според терминологијата употребена во платформата), отварање на дебата за промена на знамето, химната и грбот на РМ и усвојување на резолуција за геноцид врз албанскиот народ (првата точка е составена од четири потточки), барања за рамномерен регионален развој, создавање на државна комисија за финансирање на општините, отварање на ново министерство за политички систем и односи меѓу заедниците и правична застапеност (втората точка е составена од четири потточки), барања за засилување на владеењето на правото преку спроведување на реформите, поддршка за работата на Специјалниот Обвинител и расчистување на определени судски постапки (точка три е составена од три потточки), создавање дух на доверба во функција на добри меѓуетнички односи преку обезбедување на финансии за албанските културни институции и создавање на централна институција за унапредување на јазиците (точка четири е составена од две потточки), решавање на спорот за името преку носење на Резолуција во македонското Собрание и вклучување на Албанци во работната група за директни преговори (точка пет е составена од две потточки), добри односи со соседите преку вклучување на Албанците во работната група за директни преговори со Бугарија и соработка со Косово и Албанија преку гранично управување и отварање нови гранични премини (точка шест е составена од три потточки) и конечно на база на претходново, брза интеграција во НАТО и во Европската унија (точка седум).⁶ Остварувањето на наведените цели ќе се следи од едно ново тело, наречено тракалезна маса на албанските парламентарни партии кое ќе биде задолжено за комуникација и определување рокови за реализирање на овие цели.

2.1. Воведни делови на ОРД и Тиранската Платформа

Охридскиот Рамковен Договор започнува со следново „Точките во наредниот текст даваат усогласена рамка за обезбедување на иднината на демократија во Македонија и овозможување на развојот на поблиски и поинтегрирани односи меѓу Република Македонија и Евро-Атлантската заедница. Овој Рамковен договор ќе го промовира мирниот и хармоничен развој на граѓанското општество, истовремено почитувајќи го етничкиот идентитет и интересите на сите македонски граѓани".⁷

⁵ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

⁶ Интегрален текст на Тиранската Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

⁷ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

Ако го анализираме претходно цитираниот текст ќе забележиме дека се наведени три главни цели на договорот, прво, обезбедување на иднината на македонската демократија; второ, овозможување и развој на поблиски и поинтегрирани односи меѓу Република Македонија и Евро-Атлантската заедница и трето, промовирање на мирен и хармоничен развој на граѓанското општество, истовремено почитувајќи го етничкиот идентитет и интересите на сите македонски граѓани.

Од друга страна, пак, анализа на почетокот на Тиранската платформа ќе ни ги открие клучните поенти. Прво, зад барањата на Тиранската платформа официјано стојат набројаните партии на етничките Албанци во РМ. Второ, тие се повикуваат на Охридскиот Договор и на консензуалната демократија. Исто така се споменуваат исполнување на нормативни обврски кои произлегуваат од уставни измени. Платформата се носи во име на програмските и стратешки определби на Албанците кои, согласно термнологијата употребена во платформата, се исто така интереси и на сите други граѓани на РМ, а со посветеноста кон мирот, стабилноста, безбедноста, меѓуетничкиот соживот, верска хармонија итн. при што интеграцијата во НАТО и во Европската Унија се наведени како заеднички цели без алтернатива. На претходниве фундаменти почива Тиранската Платформа која служи како заедничка политичка агенда на партиите на Албанците кои имаат за цел нејзина реализација во наредниот или во наредните мандати на владата.

Од самиот воведен дел е забележливо дека платформата се повикува на ОРД со посебен осврт кон консензуалните основи содржани во него. При ова се спомнуваат уставни измени, иако ОРД веќе е прсликан во важечкиот Устав на РМ. Сепак, највпечатлив е делот дека целите наведени во платформата ќе бидат услов за коалицирање на албанските партии во идната влада, што може да биде сфатено како еден вид учена до македонските политички партии.

2.2. Основни принципи

Првиот основен принцип е даден во првата потточка на ОРД „Целосно и безусловно се отфрла употребата на насилство за остварување на политички цели. Само мирни политички решенија можат да ја загарантираат стабилната и демократска иднина на Македонија“⁸. Имајќи ги предвид околностите во кои е склучен договорот, ваквиот почеток на ОРД е целосно очекуван. Целта за ова беше да се обесхрабри насилството кое постоеше.

Тиранската платформа пак, нема слична одреба заради различните прилики. Сепак, таа се повикува на посветеноста на албанските политички партии кон мирот, стабилноста, безбедноста, меѓуетничкиот соживот, верската хармонија итн. уште во нејзниот воведен дел.

⁸ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

Втората потточка од ОРД гласи „Суверенитетот и територијалниот интегритет на Македонија и унитарниот карактер на државата се неповредливи и мора да се зачуваат. Нема територијални решенија за етничките прашања”⁹.

Од друга страна, пак, Тиранската платформа не содржи ниту збор за суверенитетот, територијалниот интегритет и унитарниот карактер на Република Македонија. Значи, во најмала рака може да се заклучи дека за Тиранската платформа овие ентитети не се претерано важни, а од нејзиниот контекст може да се заклучи дека таа во одредени делови дури е и спротивна на наведените карактеристики.

Третата потточка од ОРД гласи „Мултиетничкиот карактер на македонското општество мора да се сочува и да се рефлектира во јавниот живот”¹⁰. Факт е дека мултиетничкиот карактер на РМ е неспорен¹¹. Сепак, може да се запрашаме зошто наместо промовирање на современиот концепт на граѓанско општество, се промовира мултиетничноста, која во контекст на Македонија се сведува на бинационализам и бинационална држава? Ова може да биде поддржано и со примерот даден погоре, во врска со принципот што јавно го промовираше Црвенковски, кој беше употребен при формирањето на постконфликтната влада во 2001 година. Всушност, овој принцип произлезе од постар напишан принцип кој се користеше во Македонија долго пред потпишувањето ОРД, според која сите македонски коалициони влади требаше да вклучат албанската партија во коалицијата. Друг пример за создавање бинационални институции е формирањето на Комитетот за односи меѓу заедниците предвиден токму со ОРД.

Според платформата, пак, „Правилно спроведување на принципот на мултиетничноста во Уставот на РМ каде што Албанците се сметаат за државотворна нација, значи поддржување на секаква правна и уставна иницијатива што ја засилува националната рамноправност за албанското население”¹².” При ова, платформата воопшто не се осврнува на наслението од другите национални заедници. Воедно, наведено е дека Албанците се сметаат за државотворна нација, но ваква терминологија воопшто не се користи во македонскиот Устав. Понатаму се споменува правна и уставна иницијатива, што пак наведува дека повторно ќе се бараат определни измени во законите и Уставот.

⁹ Ibid.

¹⁰ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

¹¹ Сепак ова не значи дека Македонија е толку етнички хетерогена што ниту една етничка заедница нема мнозинство. На пример, ситуацијата со етничкиот состав на населението во Македонија е значително различна од онаа на етничкиот состав на населението во Босна и Херцеговина. За разлика од Босна и Херцеговина, каде ниту една етничка група не опфаќа повеќе од 51 % од вкупното население, етничките Македонци покриваат речиси две третини од вкупното население во Македонија.

¹² Тиранска Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

Согласно со платформата, потребно е и преземање на афирмативни мерки за обезбедување финансирање на албанските културни институции на централно и на локално ниво¹³. Понатаму, очигледно е дека за потписниците на платформата, мултиетничкиот карактер на Македонија ќе се рефлектира во јавниот живот и преку вклучување на Албанците во работната група за директни преговори со Грција и Бугарија¹⁴. Секако дека нема ништо спорно во тоа во работните групи да има вклучено професионални дипломати вработени во МНР кои се по потекло Албанци. Меѓутоа нивното назначување на база, пред сè, на етничка припадност е навистина апсурдно.

Четвртата потточка од ОРД од делот на Основните Принципи наведува дека „Една современа демократска држава, во природниот тек на својот развој и созревање, мора постојано да обезбеди нејзиниот Устав целосно да ги исполнува потребите на сите нејзини граѓани во согласност со највисоките меѓународни стандарди, коишто и самите постојано се развиваат“.¹⁵

Во однос на платформата видливо е дека истата се залага за нови уставни и законски измени. Така, веќе споменавеме дека е застапена терминологија како „уставна иницијатива“, понатаму јасно се предлага промена на Уставот во делот на прашања за употреба на јазиците¹⁶, како и отворање на дебата за знамето, химната и државниот грб¹⁷ што би требало да заврши со нивна промена, нешто што не може да помине без промена на одредни закони. Последново барање се става во контекст на потребата да „државните симболи ја рефлектираат општествената мултиетничност и етничката рамноправност“¹⁸ како што е наведено во платформата, иако останува тотално нејасно како би било изведено ова во пракса.¹⁹

Последната потточка од ОРД во овој дел гласи „Развојот на локалната самоуправа е од суштествено значење за поттикнување на учеството на граѓаните во демократскиот живот и за промовирање на почитувањето на идентитетот на заедниците“²⁰. Токму оваа потточка во пракса на индиректен начин се покажа како спротивна на потточка два од првата точка на ОРД, а која наведува дека не постојат територијални решенија. Фактот што овие единици

¹³ Тиранска Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

¹⁶ Тиранска Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ ДУИ, како најголема партија на етничките Албанци, потписник на Тиранската платформа е воедно и наследник на парвоената ОНА и постои отприлика толку долго, колку што постои и ОРД е дел од власта последниве 9 години..

²⁰ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

на локалната самоуправа подоцна ќе станат и ќе се сметаат за форма на „територијални решенија“ може да се види од последователните настани при носењето на Законот за територијална поделба на РМ. од 2004 год.

Платформата пак, во овој дел се задржува пред сè на финансиите и на локалната самоуправа, настојувајќи да се воведат промени кои би овозможиле пренасочување на средства од државниот буџет назад кон општините и финансирање на албанските културни институции кои функционираат и на локално ниво.

3. Прекинување на непријателствата како основна цел на ОРД

„Прекин на непријателствата“ е насловот на втората точка на ОРД. Самиот наслов ги објаснува околностите во кои се одвивале преговорите и потпишувањето на ОРД. Прекинувањето на понатамошниот вооружен конфликт беше главната причина за склучување на овој Договор. Потпишувањето на ОРД стави крај на конфликтот. Затоа, и покрај тоа што е договор за идното реструктурирање на Македонија, на некој начин, тоа беше и мировен договор. Всушност, насловот на точка два е примарна цел на ОРД - односно престанок на сите непријателства и враќање на мирот во Македонија, зашто без мир никој од другите одредби на ОРД нема смисла.

Од друга страна Платформата нема одредби за прекин на непријателствата заради различниот контекст на 2001 и сега.

4. Прашањата околу локалната самоуправа

Третата точка од ОРД е насловена како „Развој на децентрализирана власт“. Овој дел од ОРД се однесува на локалната самоуправа.

Анализата на првата потточка покажува дека се предвидува преземање на две конкретни мерки. Прво, ревизија на Законот за локална самоуправа и, второ, донесување на Закон за финансирање на единиците на локалната самоуправа. Овие две мерки имаат јасно дефинирана цел. Ревидирањето на Законот за локална самоуправа е потребно заради зајакнување на надлежностите на единиците на локалната самоуправа во Република Македонија. Општо земено, поголема децентрализација подразбира поголема и директна демократија, односно граѓаните на единиците на локалната самоуправа да донесуваат директни одлуки. Меѓутоа, во Македонија, овој концепт беше значително искомплициран од етничкиот фактор. Како резултат на тоа, целта на направените промени беше задоволување на одредени етнички заедници во одредени општини, наспроти задоволување на граѓанинот како поединец. Втората мерка, односно донесување на Закон за финансирање на единиците на локалната самоуправа во Република Македонија ќе се преземе со цел за обезбедување на правна основа за создавање на финансиски ефикасни општини независни од централната власт.

Следи потточка два која предвидува спроведување на нов попис на населението и ревизија на општинските граници. Покрај локалните и националните власти, меѓународното учество ќе биде потребно за спроведување на ревизија на општинските граници. Иако ОРД не предвидува територијални решенија, според потточка два од точка еден, решенијата што се

анализираа претходно се форма на територијални решенија. Не е случајно што пописот и ревизијата на општинските граници беа застапени во рамките на истата потточка. Спроведувањето на пописот за одредување на прецизниот состав на населението беше неопходно за ревизија на општинските граници. Всушност, етничкиот состав и процентот на етничките групи беа клучни фактори во процесот на поставување нови општински граници. Оваа ситуација беше директен одговор на некои решенија на ОРД, како што е правото на употреба на јазиците (види точка шест од ОРД). Како резултат на тоа, Законот за територијална поделба од 2004 година предизвика многу реакции, особено кај македонската јавност.

Конечно, последната потточка е класичен пример за компромис меѓу про-унитарните и про-федералните визии за иднината на Република Македонија. Од една страна, македонските преговарачи инсистираа за одржување на полицијата во надлежност на Министерството за внатрешни работи, а во согласност со концептот на унитарна држава каде полицијата е во надлежност на централната власт. Од друга страна, албанските преговарачи не го делеа ова мислење. Според нив, вистинска локална самоуправа подразбира да се има полиција под јурисдикција на локалните власти. Компромисот, како што беше споменато претходно, овозможи на локалните совети на општините да ги избираат локалните началници на полицијата (на предлог на МВР), а од друга страна Министерството за внатрешни работи ќе го задржи правото да ги разрешува.

Тиранската платформа пак, во овој дел е насочена кон финскиот дел, односно во можноста на пренамена на парите од централно кон локално ниво со цел подобрување на економскиот и социјалниот развој. За оваа цел се предлага воведување на Комисија и ново министерство за што веќе пишувавме погоре. Очигледна е тенденцијата кон барања за поголема фискална децентрализација, а со тоа и понезависни локални самоуправи.

5. Принципите на недискриминација и правична застапеност

Точка четири од ОРД е насловена како „Недискриминација и правична застапеност“. Насловот е сочинет од два елемента, првиот е ‘недискриминација’, а вториот е ‘правична застапеност’. Недискриминацијата посоеше како термин во македонското законодавство и пред ОРД. Од друга страна, терминот ‘правична застапеност’ беше нов за македонската легислатива. Овој концепт е сличен, иако не е идентичен, со концептот на позитивна дискриминација. Целта на правична застапеност предвиден во ОРД беше да обезбеди соодветна застапеност (пропорционално на вкупното население) на етничките групи вработени во државните органи и тела. За жал, во услови на висока стапка на невработеност во Македонија, овој концепт се сведува првенствено на можностите за вработување во јавната администрација.

Според првата подточка „Целосно ќе се почитува принципот на недискриминација и рамноправен третман на сите лица пред законот. Овој принцип особено ќе сеприменува во однос на вработувањата во јавната администрација и јавните претпријатија, како и кај пристапот до јавното

финансирање за равојот на деловните активности".²¹ Иако теоретски исправен, концептот за правична застапеност не функционираше добро во пракса. Албанските политички партии го искористија како изговор да се критикуваат една со друга и да се натпреваруваат во однос на тоа кој вработил повеќе Албанци додека се на власт. Вработувањето на граѓаните во пренатрупаната јавна администрација врз основа на етничка припадност, без да се земат предвид реалните потреби, има негативно влијание и врз буџетот, како и врз квалитетот на самата јавна администрација која стана покомплексна. Покрај тоа, некои од медиумите јавуваат за вработени согласно овој принцип кои земаат палта, а не одат на работа поради недостаток на работен простор.

Подточка два се занимава со истото прашање при што предвидува обезбедување правична застапеност на заедниците со донесување закони со кои се регулира вработувањето во сите централни и локални јавни тела вклучително и полициската служба.²² Тука, терминот „заедници“ се користи во општа смисла, без јасно наведување, кои заедници се во прашање. Сепак, во реалноста ова вработување се однесуваше на припадници на албанската заедница (заедно со македонската заедница), а другите заедници беа занемарени, што претставува сериозен проблем. Впрочем и извештаите на Европската комисија го потенцираа ова прашање. Последната реченица од оваа потточка е особено интересна. Имено, полициските служби треба генерално да го одразат составот и распределбата на населението во Македонија²³. Ова е во согласност со принципот на правична застапеност. Сепак, оваа одредба предизвика многу спорови меѓу преговарачите. Дилемата беше дали составот на полициските служби го одразува етничкиот состав на локално - општинско или на национално ниво. Сепак преовлада ставот на македонските преговарачи дека составот на полициските служби треба да го одразува составот на целото население во РМ, во согласност со унитарниот карактер на земјата.

Последната потточка од точка четири вели вака „За Уставниот суд, една третина од судиите ќе се избра од страна на Собранието, со мнозинство од вкупниот број пратеници, која ќе содржи мнозинство од вкупниот број пратеници кои тврдат дека припаѓаат на заедниците кои не се мнозинско население во Македонија. Оваа постапка ќе се применува и за изборот на Народниот правобранител и на тројца членови на Судскиот совет“.²⁴ Анализата на оваа точка покажува дека за било кој иден избор на една третина од судиите во Уставниот суд ќе биде потребно двојно мнозинство во Собранието. Односно, мнозинство од вкупниот број на пратеници, при што мора да има и мнозинство од вкупниот број пратеници кои тврдат дека припаѓаат на етничките заедници. Оваа постапка се однесува и на изборот на тројца членови на Судскиот совет, како и на изборот на Народниот правобранител. Значи, за оваа проблематика,

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

на овој начин, се воведува мек дводомен парламент при што во пракса Албанците имаат право на вето²⁵.

Од своја страна, пак, Тиранската платоформа оди и чекор понапред барајќи примена на овој принцип и во органите на безбедност, војската, разузнавањето и правдата, со што се излегува од рамките на ОРД или во нјамала рака се бара негово екстензивно толкување.²⁶

6. Службена употреба на јазиците

Точка шест од ОРД е насловена како „Образование и употреба на јазиците“. Самиот наслов сугерира дека овој дел се однесува на прашања поврзани со образованието и употребата на јазиците.

Првите три потточка од точка шест се однесуваат на употребата на јазиците во образованието и тоа: „Во однос на основното и средното образование, наставата ќе се изведува на мајчините јазици на учениците, а истовремено во цела Македонија ќе се применуваат унифицирани стандарди за академски програми (потточка еден); Финансирање од страна на државата ќе се обезбеди за високо образование на јазиците на кои што зборуваат најмалку 20% од населението во Македонија, а врз основа на посебни договори (потточка два); При уписот на државните универзитети на нови студенти, кои припаѓаат на заедници кои не се мнозинско население во Македонија, ќе се применува принципот на позитивна дискриминација се додека уписот правично не го одрази составот на населението во Македонија. (потточка три)”²⁷ Делот во потточка еден, во кој се наведува дека наставата во основното и средното образование ќе се изведува на мајчиниот јазик на учениците, но според унифицирани академски стандарди кои ќе важат ширум републиката, претставува позитивен чекор, бидејќи наставата на друг јазик не би требало да подразбира и различни студиски содржини на предметите. Меѓутоа, во пракса, овој концепт не е целосно имплементиран. Исто така вреди да се прокоментира и околу потточката три која истакнува дека принципот на позитивна дискриминација ќе се применува при запишувањето на државните универзитети со цел да се одрази етничкиот состав на населението во

²⁵ Во сличен правец е и точка пет од ОРД, насловена како „Посебни собраниски процедури“. Првата потточка појаснува дека „На централно ниво, уставните амандмани и Законот за локална самоуправа нема да можат да се усвојат без квалификувано мнозинство од две третини од гласовите, во рамките на што мора да има мнозинство од гласовите на пратениците кои тврдат дека припаѓаат на заедниците кои не се мнозинско население во Македонија. Втората потточка дополнителни информации таксативно набројувајќи ги случаите во кои, покрај мнозинство гласови ќе мора да има и мнозинство гласови од пратениците кои тврдат дека припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во населението во Македонија.

²⁶ Тиранска Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

²⁷ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

Република Македонија. Овој принцип повторно го отсликува колективизмот и колективните права, наспроти индивидуалните граѓански права. Сепак, ако правилно се спроведува, оваа одредба може да даде позитивни резултати.

Потточка четири гласи „Низ цела Република Македонија и во нејзините меѓународните односи службен е македонскиот јазик.“²⁸ Всушност, оваа потточка не воведи никакви промени, бидејќи македонскиот јазик беше службен јазик низ цела Македонија како и во меѓународните односи на Македонија и пред ОРД. Сепак, едно од главните барања на албанските преговарачи во Охрид, како и на албанските политичари, генерално, уште од независноста на Македонија, беше прогласување на албанскиот јазик за втор службен јазик. На ова барање македонските преговарачи гледаа како директно кршење на унитарниот карактер на Македонија и почеток на процесите на федерализација. Бидејќи двете страни стоеа цврсто на своите позиции беше постигнат компромис со формулацијата од потточка пет која гласи „Кој било друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од населението, исто така е службен јазик, како што е овде образложено. Во органите на Република Македонија, кој било службен јазик различен од македонскиот може да се употребува во согласност со законот, како што понтаму е елаборирано во Анекс Б. Кое било лице кое живее во единица на локална самоуправа во која најмалку 20% од населението зборуваат службен јазик различен од македонскиот, може да употребува кој било службен јазик за да комуницира со регионалната канцеларија на централната влада, надлежна за таа општина. Таквата канцеларија, ќе одговори на тој јазик, дополнително на македонскиот јазик. Кое било лице може да употребува кој било службен јазик за да комуницира со главна канцеларија на централната влада, кој ќе му одговори на тој јазик, дополнително на македонскиот јазик.“²⁹ Претходново значи дека освен македонскиот, било кој друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од населението е исто така службен јазик. Во пракса единствената етничка заедница (освен македонската) која има повеќе од 20% од вкупната популација е албанската заедница. De facto, со овие одредби албанскиот јазик е прогласен за втор службен јазик во Македонија во Собранието, во службените гласила и сл. Сепак ако се земе предвид потточка четири и тенденцијата во потточка пет, може да се заклучи дека службеноста на албанскиот јазик е ограничена во насока на обезбедување на право на граѓаните албанци да комуницираат со централната власт и истот јазик дефинитивно не е службен јазик во меѓународните односи на РМ. Според претходново албанскиот е службен јазик, односно јазик на кој може да се комуницира со регионалните канцеларии на централната власт³⁰ само во општините во кои има над 20% албанско население, додека пак истиот јазик е службен на целата територија на Републиката и за било кое лице кое комуницира на тој јазик со главната

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Но и со сите други органи на локалната самоуправа (види потточка шест од шестата точка на ОРД).

канцеларија на централната влада при што одговорот покрај на тој јазик задолжително ќе биде и на македонски.

Потточка шест гласи: „Во однос на локалната самоуправа, во општините каде одредена заедница сочинува најмалку 20% од населението во општината, јазикот на таа заедница ќе се употребува како службен јазик, дополнително на македонскиот јазик. Во однос на јазиците на кои зборуваат помалку од 20 % од населението во општината, локалните власти демократски ќе одлучува за нивната употреба во јавните тела.“³¹ Како резултат на оваа одредба, односно на можноста службен јазик да биде и јазик на кој зборува помалку од 20% од населението во општината, покрај албанскиот јазик, другите јазици, како што се турскиот, српскиот и ромскиот јазик, добија шанса да постанат службени јазици во одредени општини.³² Еден негативен аспект од оваа може да биде нејзината финансиската одржливост, односно, иако оваа одредба е прилично демократска, исто така е и прилично скапа.

Понатаму, потточка седум зборува за правото на обвинето лице пред кривични и граѓански судски постапки, да добие превод на државен трошок. Претходново е во согласност со соодветни документи на Советот на Европа и воопшто не е спорно.

Конечно, во последната потточка од точка шест се наведува „Кои било лични документи на граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот, исто така, ќе бидат издадени на тој јазик, дополнително на македонскиот јазик, во согласност со законот“.³³ Албанските преговарачи инсистираа на содржината на оваа потточка која оди во корист на албанскиот како втор втор службен јазик.

Од друга страна, Тиранската платформа, пак, во делот на јазиците има две барања односно два сегмента. Првиот, кој не е спорен, па дури има елементи да биде и поздравен, гласи „Создавање на една централна институција за унапредување на јазиците на заедниците, која ќе обезбеди подготовка на преведувачи, уредници и предавачи.“³⁴ Самото вакво барање, зависно од целите, може да се смета како сосема легитимно барање кое воопшто не е спротивно на ниту еден дел од ОРД и од Уставот на РМ. Самата формулација „јазиците на заедниците“ е за поздравување, зашто не често во платформата се среќаваат барања за заедниците различни од албанската. Вториот сегмент од платформата, кој се однесува на јазиците гласи „Постигнување на целосна јазична еднаквост, употреба на албанскиот јазик во сите нивоа на власта и гаранија за неговата примена како фундаментално и

³¹ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

³² Поточно албанскиот е службен јазик во 27, турскиот во 4, српскиот и ромскиот во 1 општина.

³³ Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

³⁴ Тиранска Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

уставно право. Уставот на Република Македонија треба да утврди дека македонскиот јазик и неговото кирилско писмо и албанскиот јазик со неговото писмо се официјални јазици во Република Македонија”.³⁵ Токму претходнава одредба во суштина е спротивна на ОРД и многу поважно, на Уставот на РМ. Имено самата потточка повикува на рedefинирање на Уставот на РМ во делот на службените јазици. Имено, неспорно е дека согласно Уставот на РМ, албанскиот јазик е *de facto* службен јазик заради уставната одредба од 20% која ја исполнува единствено албанското население во РМ. Меѓутоа, промената на Уставот, согласно барањето од платформата, на начин да тој јасно дефинира дека службени јазици се македонскиот и албанскиот ќе значи признавање на бинационалниот карактер на РМ. Имено, сегашнава одредба на Уставот дава можност да било кој јазик (покрај македонскиот) може да биде службен ако тој јазик го користи најмалку 20% од вкупото население во РМ, а евентуалното прифаќање на платформата во овој дел би значело укинување на принципот од 20% како ексклузивно право на албанската популација во РМ.

Овде накратко би напоменале и за употребената терминологија. Имено, во Тиранската платформа се зборува за „официјални јазици” додека пак во ОРД и Уставот на РМ за „службени јазици”. Иако можеби станува збор за грешка во преводот на македонски, сепак треба да се напомене дека зборовите „официјален” и „службен” може да имаат и различен контекст.

7. Правото на поставување етнички симболи

Точка седум од ОРД е насловена како „Изразување на идентитетот” и има само една потточка која за која можеме да заклучиме дека точка седум која би требало да се занимава со прашања поврзани со изразување на идентитетот, е сведена само на регулирање на поставувањето на симболот на заедницата во мнозинството во одредена општина. Во пракса, на општинско ниво, само албанската заедница е во мнозинството во општините во кои македонската заедница не е мнозинство, со ретки исклучоци³⁶. Следствено, само македонските (државни)³⁷ и албанските (етнички) симболи се поставуваат пред локалните јавни згради, односно се промовира биетичкиот израз на идентитетот, наспроти декларативно промовираната мултиетничноста. За жал, ОРД во делот кој се занимава со прашањето на изразување на идентитетот, што е прашање од лична природа, па дури и филозофски концепт, се сведува на едноставно регулирање на правилата за поставување на одредени знамиња³⁸. Општо земено, со овие решенија, во единиците на локалната самоуправа, каде

³⁵ Ibid.

³⁶ На пример Општина Шуто Оризари има мнозинство на ромска популација

³⁷ Всушност македонската етничка заедница, не го применува, а веројатно не е ни свесна за своето право како мнозинска заедница во единиците на локална самоуправа да ги поставува своите етнички симболи (шеснаесет кракото сонце кое голем број македонци го сметаат за свој национален симбол) пред јавните згради на локалната самоуправа.

³⁸ Сепак, ова решение беше на некој начин поттикнато од настаните од 9 јули 1997 година во Гостивар.

албанското население има мнозинство, слободно може да се постави албанското знаме, кое е идентично со она на соседната држава Албанија, веднаш до македонското државно знаме.

Тиранската платформа оди чекор понатаму кога вели дека е потребна „Сèопфатна дебата за знамето, химната и за државниот грб на Република Македонија, со цел државните симболи да ја рефлектираат општествената мултиетничност и етничката рамноправност.“³⁹ Согласно претходново, платформата бара отварање на дебата, но овој пат не за правото на поставување на албанското знаме (кое веќе е обезбедено во единиците на локална самоуправа согласно ОРД) туку за промена на државното знаме! Платформата оди и чекор понатаму барајќи отварање на дебата и за химната како и за државниот грб . Целта е нивна промена како би ја рефлектирале мултиетничноста и етничката рамноправност во државата. Со други зборови се предлага албанизирање (или на друг начин симблизирање на албанската заедница) на државните симболи, но воопшто не се објаснува на каков начин истото би се спровело во пракса. Претходново секако дека излегува од рамките на ОРД.

8. Преодни и завршни одредби

Општо земено, членовите осум и десет од ОРД се од технички карактер, односно се однесуваат на динамиката и на временскиот период доделен за спроведување на ОРД, моментот кога договорот стапува во сила и завршните одредби. Овде ја истакнуваме потточка три во која има отворена покана до меѓународната заедница да свика донаторска конференција за Македонија. Имајќи предвид дека самата меѓународна заедница го потпиша и загарантира ОРД, може да заклучиме дека оваа покана не е некаков непланиран обид кај македонските политичари, туку одговор на однапред договорени аранжмани со меѓународната заедница, секако под услов да ОРД биде спроведуван во пракса⁴⁰. Веќе во 2002 година се одржа меѓународна донаторска конференција на која на Македонија и беше ветена помош во износ од 307 милиони евра⁴¹.

Понатаму би ја издвоиле потточка два од точка десет, каде се наведува дека верзијата на англиски јазик на овој Договор е единствената автентична верзија.⁴² Оваа одредба предизвика одредени проблеми, бидејќи совршено автентичен превод на одредбите од спогодбата не е сосема можен, а и отвара можност за определено двојно толкување на одредени одредби што е прашање од голема важност имајќи го предвид огромно значење на овој документ кој

³⁹ Тиранска Платформа, www.puls24.mk, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

⁴⁰ Ова е типичен пример за политиката на „морков и стап“ што ЕУ ја користеше во конкретниот случај

⁴¹ До економска рехабилитација со подобар однос кон парите, [time.mk](http://www.time.mk), <http://www.time.mk/arhiva/>, пристапено на 01.07.2017

⁴² Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, www.siofa.gov.mk/, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

директно влијаеше врз промените на Уставот. Уште позагрижувачки е тоа што локацијата на оригиналниот документ на ОРД е непозната.

Од друга страна и Тиранската платформа има еден вид на преодни и завршни одреби наведени веднаш по точка седум. Во оваа точка се наведува дека исполнувањето на точките од платформата ќе овозможи деблокирање на патот на Македонија кон нејзина интеграција во НАТО и отворање на преговорите за членство во ЕУ. Понатаму, се наведува дека следењето на исполнувањето на овие цели ќе се врши преку еден вид нова институција на парламентарните албански партии, наречена тркалезна маса, во која ќе важи принципот на ротација и која ќе ја има надлежноста да комуницира со меѓународните партнери на Македонија. Тркалезната маса ќе служи како платформа за усогласување на политичкото делување на албанските партии и ќе има надлежност да ги определи роковите за спроведување на целите на платформата, а во согласност со законите и Уставот на РМ.⁴³

Што се однесува до анексите, Тиранската платформа нема анекси, додека пак ОРД има три анекси. Поради сложеноста на анексите, детална анализа на нивната содржина не може да се претстави во овој труд.

9. Останати аспекти на Тиранската платформа

Во овој дел ќе се обидеме да дадеме краток осврт на определени делови од Тиранската платформа кои се значајни, а не се во анализата од претходниот дел. Така, се бара усвојување на Резолуција во Собранието на Република Македонија со која се осудува геноцидот врз албанскиот народ во Македонија во периодот 1912-1956.⁴⁴ Барањето за ваква Резолуција е од понов датум и воопшто не е изнесено како барање при потпишувањето на ОРД. Ова барање е навистина апсурдно од повеќе аспекти. Прво, согласно со дефиницијата на Генералното Собрание на ОН, геноцид е негирање на правото на постоење на цели човекови групи, како што убиството е негирање на правото на живот на индивидуално човечко суштество(...)Генералното собрание, според тоа, потврдува дека геноцидот е кривично дело според меѓународното право(...) без разлика дали кривичното дело е сторено на религиозна, расна, политичка или било која друга основа(...)⁴⁵ Согласно претходново, за да имало геноцид морало да има и негирање на правото на постоење на Албанците за што во конкретниов случај навистина немаме докази дека се случило, а второ, доколу сепак имало геноцит, тогаш тоа е кривично дело за кое би требало да биде обвинета и да одговара Р.Македонија во периодот од кога постои како правен субјект и како федерална единица во југословенската федерација, а тоа е 1945 – 1956 год. Но, бидејќи резолуцијата би го осудила наводниот геноцид и пред 1945 год. за истиот би требало да биде обвинета и да одговара веќе непостоечката држава Кралството на Србите, Хрватите и Словенците и тоа во периодот кога истата

⁴³ Тиранска Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Кривично дело геноцид 96 (1), Генерално Собрание на Обединети Нации, 55 пленарна седница одржана 11.12.1946 год.

постоела, а се поклопува со периодот на бараната Резолуција што значи од 1918-1929год. Во периодот од 1929 – 1945 год. за генцодот би требало да биде обвинета и Албанија како протекторат на Италија, а за периодот 1912-1918 год. Кралството Србија.

Тиранската платформа бара донесување на уште една Резолуција од страна на македонското Собрание. Имено, се предлага носење на обврзувачка Резолуција со која Владата се обврзува активно да се вклучи кон решавањето на спорот со името.⁴⁶ Повторно, претходново барање може негативно да влијае врз македонските преговарачки позиции, а воедно може да биде и во колизија со веќе постоечкиот процес менаџиран од страна на медијаторот на ООН.

Тиранската платформа се залага и за зајакнување на владеењето на правото, спроведување на реформите препораките на Прибе и Европската Комисија, поддршка за непристрасно вршење на работата на Специјалниот Обвинител, целосно расчистување на прашањата и судските постапки околу конкретни предмети каде се обвинети или осудени Албанци.⁴⁷ Генерално станува збор за убави и напредни фрази освен можеби делот за еден вид на ревизија на судските постапки и правните последици од ова.

Конечно, платформата има точка насловена како „Добри односи со соседите“.⁴⁸ Интересно е тоа што потписниците на платформата под добри односи со соседите подразбираат соработка со Косово и Албанија за воведување на интегрирано гранично управување. Исто така би требало да се напомене дека платформата во делот на односите со соседите целосно го игнорира и воопшто не се осврнува на северниот сосед Р.Србија.

Заклучок

Охридскиот Рамковен Договор е документ кој беше потпишан во услови на вооружен судир на територијата на Република Македонија. Договорот беше потпишан помеѓу претставниците на двете најголеми македонски партии и двете најголеми партии на етничките Албанци во РМ. Исто така, потписник на овој договор и негов гарантор е и меѓународната заедница. Решенијата содржани во него се копромис помеѓу барањата за федерална и унитарна република, со тоа што барем официјално преовладува унитарниот елемент. Во пракса промовираната мултиетничност честопати се сведува на биетничност. Како таков самиот Договор е далеку од совршен. Истиот договор денес е преточен во македонскиот Устав.

Тиранската платформа, пак, е документ потпишан од претставници исклучиво на партиите на етничките Албанци. Дополнително беше договорен или потпишан во главниот град на Р.Албанија со посредство на Премиерот на

⁴⁶ Потточка еден од петта точка на Тиранската Платформа, <http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>, пристапено на 01.07.2017

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

оваа држава. Овој документ беше објавен на православен Божиќ што во најмала рака е несреќно избран датум кој може да ја иритира мнозинската православна македонска популација. За разлика од Охридскиот Рамковен Договор, платформата не е резултат на компропис туку напротив во неа се содржани барањата на партиите на етничките Албанци. Она што е особено значајно, а што може да се утврди од компаративната анализа на двата документа е фактот дека и покрај тоа што платформата на неколку наврати се повикува на Охридскиот Рамковен Договор и Уставот и Законите на РМ, таа несомнено излегува од нивината рамка барајќи нивна ревизија која би водела кон воведување на елементи на федерација и бинационална држава.

Користена Литература

Устав на Република Македонија, Службен Весник бр.22/1991

Амандмани I – XXXII на Устав на Република Македонија, Службен Весник бр.65,70/2011

Охридски Рамковен Договор, Секретаријат за спороведување на Охридскиот договор, www.siofa.gov.mk/,
http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf, пристапено на 03.07.2017

Интегрален текст на Тиранската Платформа, www.puls24.mk,
<http://www.puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>,
пристапено на 01.07.2017

Јаневски З., Кога Христос се роди, воскресна Тиранската платформа: Што содржи таа, кој, кога и каде ја потпишаа?, sitel.com.mk,
<http://sitel.com.mk/koga-hristos-se-rod-i-voskresna-tiranskata-platforma-shto-sodrzhi-taa-koj-koga-i-kade-ja-potpishaa>, пристапено на 01.07.2017)

Десподов, Е., *ДУИ: Албанската платформа е Скопска, БЕСА: Платформата е договорена во Тирана*, tvnova.mk,
<http://tvnova.mk/vesti/makedonija/dui-albanskata-platforma-e-skopska-besa-platformata-e-dogovorena-vo-tirana/>, пристапено на 01.07.2017)

Михајловски, Г., Како „платформата“ еволуираше во „тиранска платформа“ откако ввро ги изгуби шансите за влада, sdk.mk, <http://sdk.mk/index.php/neraskazhani-prikazni/kako-platformata-evoluirashe-vo-tiranska-platforma-otkako-vmro-gi-izgubi-shansite-za-vlada/>, пристапено на 02.07.2017

Ташевска – Ременски, Ф., *Албанците и Македонците: Етничката интеракција во Република Македонија по конфликтот од 2001 година*, 2-ри Август, 2007